

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 1 Sayı: 2 Yıl: 2018

<http://dergipark.gov.tr/by>

Hakemli Makaleler

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 21.11. 2018
Kabul tarihi: 07.12. 2018
Yayınlanma tarihi: 28.12. 2018

Article Info

Date submitted: 21.11.2018
Date accepted: 07.12. 2018
Date published: 28.12.2018

Anahtar sözcükler

Arşiv-Teknoloji, Dijitalizm,
Hız-Hikâye, Tekinsiz Vadi

Keywords

Archive-Technology, Digitalism,
Speed-Story, Uncanny Valley

Ulusal Bilgi/Veri Politikalarının Yeni Rota Sorunu: Tekinsiz Vadi' de Yol Almak

*New Route Problem of National Information / Data Policies:
Taking a Road in the Uncanny Valley*

Mehmet TORUNLAR

Devlet Arşivleri Başkanlığı, mehmettorunlar@mynet.com

Öz

İnsanlar çok eski tarihlerden beri önemli gördüğü şeyleri yeniden hatırlamak, kayıt altına almak için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Arşivler de işte bu çabaların pratik bir uzantısıdır. Bu pratik, dönemsel gelişmelere, teknolojik ilerlemelere göre biçim ve nitelik değiştirmiştir. Her dönemin teknolojik yapısı neyse, bu yapının temel özellikleri arşiv faaliyetlerine de yansımıştır. Hayat bütün formlarıyla artık iletişim, enformasyon, bilgi teknolojileri üzerinden elektronik/dijital evrende, ağ yapılarında yürürken, yeni kuşağın kullanıcı (tüketici) alışkanlıkları da değişmiştir. Günümüzün egemen unsuru, her şeyi, herkesi ağlarla sarıp sarmalayan 'Dijitalizm'dir. Arşiv iş ve işlemleri de dijitalizmin kapsama alanındadır. Dijitalizm döneminde verinizi/bilginizi elde etmek, bunları yönetmek isteyenler aslında bizleri de ele geçirmek istiyorlar. Mesele artık, bilgisayarlarınızı, hesaplarınızı, akıllı telefonlarınızı ele geçirmek değildir. Verilerinizi/bilgilerinizi elde edenler; İçinizden neler geçtiğini, neler geçirebileceğinizi, neler yapabileceğinizi de sizden iyi bilebilir hale geliyorlar; bunu biraz daha geliştirdiklerinde iktidar da otorite de onların eline geçecektir. Bugün teknolojik iktidar sahiplerinin hükümleri, hayat formları, ekonomik, hukuki, siyasi, sosyal vd. kuralları geçerlidir. Tarih bile yine onlar tarafından şekillendirilip, yazılmaktadır. Makalede bu çerçevede şu sorulara cevap aranacaktır: Gelişmeler bizi daha iyi günlere mi götürecektir, yoksa tekinsiz vadilerde yolculuk mu görünmektedir? Arşivler bu yeni dönemde ne gibi görevler üstlenecektir?

Abstract

People have been involved in a number of activities to recollect and record what they deemed important since the very ancient times they existed. Archives are a practical extension of these efforts. This has changed the form and quality according to practical, periodical developments and technological advances. Whatever the technological structure of each period, the main features of this structure are also reflected in the archive activities. With all its forms of communication, the user (consumer) habits of the new generation have changed as they are walking in the electronic/digital universe, network structures through communication, information and information technologies. Today's dominant element is uru Digitalism which embraces everything and everyone. Archive work and operations are also within the scope of digitalism. Those who want to obtain your data/knowledge during the period of digitalism, actually want to seize us. The issue is no longer your computers, your accounts, your smartphones. Those of you who acquire your data/information become well aware of what you have gone through, what you can spend, what you can do, and when they develop a little more, the authority will be taken by them. Today, the provisions of technological power owners, life forms, economic, legal, political, social and so on. The rules apply. History is still shaped by them. In this article, the answer to this question will be sought: Will the developments lead us to better days, or does it seem to travel in uncanny valleys? What tasks will the archives undertake in this new period?.

1. Giriş

İçinden geçtiğimiz bu çağın tam anlamıyla gerçekliklerini ve süreçlerini tamamlamadığını, henüz bir dönüm noktasında olduğumuzu, nelerin yaşanıp bittiğini bütün detayları ve derinliğiyle anlamadığımızı, ancak teknolojinin nimetleriyle kafamızın hafif dumanlı, bize sunulanlardan dolayı çakırkeyif ve sebepsiz bir mutlulukla dolu durumda bulunduğumuzu düşündüren birçok belirtiyeye sahibiz. Yuval Noah Harari, '21. Yüzyıl İçin 21 Ders' başlıklı kitabının girişinde dünyanın gidişatına ait bu belirsizliğe, anlaşılabilirliğe bilgi (!) fazlalığının neden olduğunu belirtir (2018, s. 13): "Yerli yersiz bilgi yağmuruna tutulan bir dünyada net olmak güç demektir." tespitiyle bu hususu vurgular.

Bilgi yağmurundan ziyade bilgi bombardımanına tutulduğumuz günümüzde bu bombardımanla beraber birbirine bağlı farklı birçok etkenin de bileşimiyle yakın geçmişten oldukça farklı yeni gerçekliklerin ortaya çıktığını söylememiz de mümkün. Eskiyle aradaki fark nedir? Diyerek bir soru sordüğümüzde bu etkenlerden bir tanesi olarak reklamcı Ali Saydam bizlere hız ve hikâyeden söz eder.

Ali Saydam, 5N 1K' nın eskisi kadar önemli olmadığından bahisle, "Artık 2H var. Hız ve hikâye. Sağlam bir hikâyemiz olacak ve bunu en hızlı şekilde aktaracaksınız" diyor. Günümüzü özetleyen iki kelimecik, içerisinden geçtiğimiz ve henüz tam anlamıyla da getirdiklerini götürdüklerini hesaplayamadığımız, maliyetini muhasebeleştiremediğimiz iletişim/bilgi çağının gerçekliğini barındırıyor: Bir hikâye (herhangi bir malumat) ve bunun hızla elde edilip hızla dağıtılması ve hızla unutulması. Ertesi zaman diliminde yeni bir hikâye ve hız ilişkisi. Ancak bu sarmal döngü çağımızın hayat formunu özetleyen etkenlerden bir tanesidir. Hız ve hikâyeden daha çetrefilli, daha derinlerde anlamlar ve faaliyetler barındıran, toplumların, devletlerin, birey birey insanoğlunun geleceğinin şekillendirildiği ve belirsizliklerle dolu bir sürece doğru teknolojinin itici gücüyle hızla ilerliyoruz.

Neil Postman (2013, s. 11), "Her kültürün (bu işi zekice yerine getirsin ya da getirmesin) teknolojiyle müzakere masasına oturma zorunluluğu vardır. Teknolojinin neler kazandırdığı ve kaybettiği göz önünde tutularak bir anlaşmaya varılır." önermesini sunarken bizlere de aslında geleceğimizin şekillenmesine yönelik ciddi bir uyarıda bulunur. Teknolojinin yalnızca kullananlarının yapması gereken bu müzakere, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin kazanımlarının ve kaybettirdiklerinin ne olduğunun iyice analiz edilmesi gerekiyor.

Konumuz ve gündemimiz olan arşiv iş ve işlemlerinin de bu süreçlerden etkilenmemesi düşünülemez. Bundan çok değil yirmi yıl önce neyin arşiv malzemesi olduğunun, bugünlere göre daha kolaylıkla söylenip tespiti yapılırken, bu hız ve hikâye sarmalı, teknolojik ilerlemenin geldiği nokta, yapay zekâ, makine öğrenmesi vd. unsurlar arşiv iş ve işlemlerini de yeni bir güzergâha sürüklemiştir. Ülkemizin, özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının, klâsik arşiv iş ve işlemleri ile beraber, teknolojinin veriye/bilgiye/arşive yüklediği anlamların, misyonların ne olduğu, ne olacağı veya ne olması gerektiği konusunda bir müzakere de bulunduğunu açıkça söyleyemeyiz.

Teknoloji ürünlerinin, ağ yapıların, sistemlerin hangi aşamalarda, ne kadar ve nasıl kullanılacağına derinlikli bir getirisi ve götürüsü çerçevelendirilmemiş, kâr-zarar hesaplaması, muhasebesi yapılmamıştır. Oysa bunların bir an önce gerçekleştirilerek lehimize olacak bir anlaşma yapıldıktan sonra masadan kalkılması gerekir.

Tarihi süreç boyunca teknolojik gelişmeler her zaman insanların, toplumların ve de devletlerin hayatını değiştirmiş, şekillendirmiş, etkilemiştir. Marshall McLuhan, 'Gutenberg Galaksisi ve Tipografik İnsanın Oluşumu' (2014, s. 231) adlı kitabında matbaanın icadı ve tipografik yazının insan yaşamına etkilerini inceler. McLuhan'a göre insanlığın gelişimi ile icatlar arasında doğru orantılı bir ilişki mevcuttur. Matbaanın icadı, buna bağlı zincirleme yeni teknolojik gelişmeler dünyayı farklı tarzda bir hayat formuna dönüştürmüş, bu anlamda yeni bir insan tipolojisi oluşmuştur, dünyanın değişimindeki etkileri ise bilinenden ve sanılandan daha büyük olmuştur.

Matbaa, tipografik insanı şekillendirerek, modern zihni ve icadın kendisini ortaya çıkartmış; modern dünyanın temellerini atmıştı. O zaman, tipografik insan zihinsel bakımdan zengin bir dünya oluştururken, yeni icatlar, teknolojik, elektronik/dijital gelişimler acaba nasıl bir insan oluşumunu veya tipolojini getiriyor? Diye sormadan geçmememiz lâzım. “Çünkü teknolojinin sebep olduğu değişimler kolayca fark edilmez ve hâttâ denilebilir ki, bu değişimleri kestirmek imkânsızdır. Bazı tahmin edilemez değişimler ideolojik sahada gerçekleşir. (...) Yeni teknolojiler, bir kültürün dünyayı algılayış biçimini belirleyen, ta içimize işlemiş bulunan düşünce alışkanlıklarını değiştirir” (Postman, 2013, s. 17).

McLuhan’ın mantık silsilesine uyarsak, matbaanın icadından önce hayatın gerçeği olan sözel dünya, matbaanın icadıyla okur-yazar dünyaya; okur-yazar dünya, makineleşmiş, bireyselleşmiş modern dünyaya; elektronik kitle iletişiminin yaygınlaşması ile de küresel bir köye dönüşmüştür. Yapay zekâ, makine öğrenmesi, biyoteknoloji ile insanlığın veya toplumların nereye gittiği ise hâlâ meçhuldür.

Teknolojinin, iletişimin etkilerini, sebeplerini, sonuçlarını tarihi perspektif içerisine de alarak çeşitlendirmek elbette mümkündür. Bunlar birçok düşünür tarafından geçmişten günümüze ilginç bulunmuş ve geniş çaplı incelemelere konu yapılmıştır.

Yaşadığımız çağı önemli oranda etkileyen düşünürlerden olup psikanalizle birlikte teknolojik gelişimi, medeniyeti de analiz eden ve farklı pek çok alanda fikir yürüten Sigmund Freud, ‘Unbehagen in der Kultur - Mutsuzluk Kültürü’ adlı kitabında, bugünleri resmedercesine ilginç tespitlerde bulunmuştur. Teknolojik ilerlemelerin insanlığa getirdiklerini o günlerde irdelerken şu çözümlenmeleri dillendirmiştir: “... Bilimsel keşiflerle mutlu olmak ucuz bir mutluluk. Soğuk bir havada ayağımı yorgandan dışarı çıkarıp tekrar içeri sokmak gibi. Tren olmasaydı sevdiklerimiz uzağa gitmeyecekti. Biz de seslerini duymak için telefona ihtiyaç duymayacaktık. [...] Bebek ölümlerini azaltmak neye yaradı? Şimdi doğum kontrolü yapmak zorundayız. Yine eskisi kadar çocuk büyütebiliyoruz. [...] Sıkıcı ve zevklerden mahrum isek ıstıraplarla dolu bir ömrü uzatmak, uzun yaşamak neye yarar? Bir kurtarıcı bekler gibi ölümü beklemekten başka? ...” (Güngörmüş Erdem, 2018)

Freud o günlerde modernizmin ve teknolojinin insanları mutlu etmediğinden bahsediyordu. Peki, teknoloji, insanlığı bugünkü getirdiği noktada mutsuzluktan daha öte devlet, toplum, kimlik düzeyinde veya bireysel bağlamda benliğimiz, bağımsızlığımız, kişiliğimiz ile ilgili neler götürmüş veya değiştirmiştir? Bu değişimler insanlığı sınırsız bir mutluluğa mı yoksa farklı noktalara mı götürmektedir? Tüm bunlarla arşivlerin bağlantısı veya bağıntısı neler olabilir?

Bu soruların cevaplarıyla çoğumuzun ilgilendiği de şüpheli. “İnsanlığın geleceğine dair süregiden tartışmanın ya da konuya dair asli soruların neler olduğunun farkında bile değiliz çoğunlukla. Milyarlarca insan bu konuyu araştırma lüksünden yoksun çünkü yapılacak daha önemli işleri var; çalışmak, çocuklara bakmak, yaşlı anne babalarla ilgilenmek gerekiyor. Fakat maalesef tarih affetmiyor. Siz çocukların yemesi içmesi, kılık kıyafeti ile meşgulken insanlığın geleceği karara bağlanırsa ortaya çıkan sonuçlardan ne siz muaf tutulursunuz ne de çocuklarınız. Bu hiç adil değil ama kim demiş tarih adildir diye?” (Harari, 2018, s. 13).

2. Arşivlerin Geçirdiği Evrelerde Kısa Bir Yolculuk

İnsanlık var olduğu tarihlerden beri önemli gördüğü şeyleri tekraren hatırlamak, kayıt altına almak için bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Arşivler de işte bu çabaların pratik bir uzantısıdır. Bu pratik, dönemsel gelişmelere, teknolojik ilerlemelere göre biçim ve nitelik değiştirmiştir. Her dönemin teknolojik yapısı neyse, bu yapının temel özellikleri arşiv faaliyetlerine de yansımıştır. Bu yapısal değişim mağara duvarından kil tablete, papirüsten kâğıda, bilgisayara, akıllı telefonlara, yapay zekâyâ, makine öğrenmesine doğru evrilen bir yolculuğun hikâyesidir. Teknolojinin gelişmesi ile değişen arşivin yapısallığı yanında değişmeyen şey, insanların geçmişte ne olduğuyla ilgilenmesi, onları hatırlamak istemesidir. Fakat bu istekler kadar, bugünü anlama çabası, geleceği planlama mücadelesi de arşiv

oluşturmada önemli rol oynar. Arşiv oluşturmak, arşiv malzemesinden faydalanmak, muhafaza, bakım koşullarını belirlemek gibi süreçler aynı zamanda bir bilgi politikası oluşturma, bunu sağlam temellendirme, sürdürülebilir ve geliştirilebilir kılmakla da ilgili bir eylemdir.

Bu politika, bilgi mirasının korunmasını, geleceğe aktarılabilmesini, istenen zaman ve zeminde güvenilirliğinin, kolay ve hızlı erişiminin sağlanmasını, belirlenmiş normatif şartlarla paylaşılabilir, erişilebilir kılınmasını, yeni bilgi üretimine kaynak teşkil etmesini ve bu alanda çağdaş bilgi teknolojilerinin etkin ve bilinçli kullanımını, iletişim teknolojileri, restorasyon, konservasyon gibi faaliyet alanlarını, vizyoner güvenli bina ve ekipmanları, yeni hizmet modellerini ve yeni standartların geliştirilmesini kapsamalıdır.

Her politikanın bünyesinde olduğu gibi arşiv olgusunun içerisinde de geçmiş-bugün-gelecek üçlemesi mevcuttur. İşlevsel düzeyde böylesi bir birikime sahip olununca arşivlerin barındırdığı malzeme de zamanla çeşitlenmiş, toplumsal, kurumsal veya dünyadaki her çeşit dönüşümü çözümleyebilmek için barındırılan farklı nitelik ve içerikteki bilgi birikiminin değişik faaliyet alanlarında kullanılması yoğunlaşmıştır. Ancak bu faaliyet alanları arasında en etken olan veya olması gereken husus gelecekle ilgili olan kısım diyebiliriz. Geleceğin geçmişle ayrılamaz bir bütünlüğü vardır. Geçmişle gelecek arasında bugünü de alarak bütünlük kuran önemli yapıtaşlarından bir tanesi de arşivlerdir. Modern dünyada bu bütüncül yapı sarsılmaz biçimde algılanıp, uygulamalarda bu gerçeklikle hareket edilirken ülkemizde optik bir kayma sonucu arşivler sadece geçmişle ilişkilendirip irtibatlandırılmakta ve çoğunlukla da yalnızca bir hafıza olarak nitelenmektedir. Oysa arşivler geçmişi barındırmakla beraber bugünü de kapsama alanına alarak geleceğin ipuçlarını içinde barındırır. Bu hususu insan bedeni ile ruhu arasındaki bir bütünlük olarak değerlendirmek mümkündür.

Socrates, M.Ö. 400'lü yıllarda insanın bir ruh ve bedenden meydana gelen bileşik bir varlık olduğunu ifade ederek, "Baş olmadan göz, beden olmadan baş tedavi edilemeyeceğine göre beden de ruh göz önüne alınmadan tedavi edilemez" (Güllüoğlu, 2016) tespitinde bulunur. Beden ve ruhun bileşik yapısında olduğu gibi, bir meselenin, olgunun anlaşılmasında da bileşenler olarak geçmiş-bugün ilişkisi ile birlikte gelecek kurgusu ortaya çıkar. Geçmişi bilmeden bugünü anlamak, bugünü eksiksiz anlamadan da geleceği kestirebilmek mümkün değildir. Bu anlamda arşivler barındırdıkları bilgi birikimi ve onun değerlendirilmesi açısından hafızadan ziyade, fizikî-ruhî bütünlüğü oluşturan sağlıklı bir bedene benzetilebilir. Kamu kurum kuruluşlarının sağlıklı bir bedensel bütünlüğünün sağlanması da arşivlerinin düzenli ve sistemli olarak yapılandırılmasından geçer. Yani arşivleriniz düzenli değilse kurumsal veya devlet düzeyinde sağlıklı bir bedensel bütünlüğe de sahip değilsiniz demektir.

Bilginin, verinin, zekânın, düşüncenin bu kadar idealize edildiği, verinin, bilginin ve düşünce gücünün hayatın her alanını şekillendirdiğine dair inancın bu denli kuvvetli olduğu bir dönemde, geçmiş bilgisini bugünlerde kullanıp geleceğe taşıyamamanın, yani fizikî unsurlar ile hafızayı birleştirip güç kaynağı haline getirememenin ciddi neticeleri oluşur.

Arşivlerin yalnızca geçmişle ilgili bir faaliyet olarak algılanmasının nedeni, onun işlev olarak ve ortaya koyduğu ürünler bakımından sadece tarihle ilgili, yardımcı bir çalışma alanı gibi değerlendirilip yanlış anlamlandırılmasındandır. Tarih disiplini ile uğraşanlar ise diğer alanlara göre daha yoğunluklu olarak bunu böyle görme eğilimindedirler. Oysa bir zamanlar tarihçiler için de buna benzer söylemler mevcuttu.

Ramazan Yelken, 'Tarih Sosyolojisi' adlı derleme kitapta yer alan 'Tarihin Söyleminden Toplumsal Gerçekliğe Geçişler: Tarih Sosyolojisine Bir Giriş' adlı makalesinde Auguste Comte'dan şu alıntıyı yapar (s. 11): "Comte tarihle ilgili olarak, "kısır anekdotların kör toplayıcıları tarafından akıldışı bir merakla çocukça biriktirilmiş önemsiz ayrıntılar" ifadesini kullanmaktadır. (Herbert) Spencer için ise

“tarihçiler olsa olsa, sosyologlar için hammadde toplayıcılarıdır... Tarihin toplumun bilimine herhangi bir ışık tuttuğu yoktur.”

Auguste Comte’un tarih noktasında ileri sürdükleri bu defa ülkemizde tekerrür ederek zamanla hem tarihçiler hem de diğer disiplinler tarafından arşivcilere uygulanmıştır. İnsanlarımızın ve bilim insanlarının çoğu tarafından ‘arşivler’ sosyal disiplin alanlarının ‘tarihlerinin/tarihçelerinin’ özellikle de tarih disiplininin bir alt birimi veya tarihçilere malzeme toplayan bir yedek parça tedarikçisi gibi algılanmaktadır.

Ancak bu algıdan farklı olarak geçmişin bugüne uzanıp eklenerek geleceğe ait güzergâhlarda insanlığa, devletlere, toplumlara kılavuzluk etmesi işlerine ‘arşivcilik’ dememiz gerekir. İnsanoğlunun yaşadığı süreçte elde ettiği bilgi birikimlerinde olduğu gibi arşivlerin barındırdığı birikimleri de yalnızca geçmişe ait hafıza ve hatıralar yığını olarak göremeyiz.

Bu çerçevede, arşiv bilimini de tek bir katmanla, yalnızca tarihin hizmetinde olarak tarif etmek, tarih disiplinin altında yardımcı bir alanda toplamak, bir disiplinin sınırlarıyla çevrelemek mümkün değildir. Arşivler ve arşivciler barındırdıkları bilgi birikimi ve fonksiyonları itibarıyla disiplinlerarası bir gezgindir.¹ Tüm disiplinler ve kamusal hayatın tüm alanları arşivlerde kendisine yer bulur. Bu çerçevede bir arşivin kamu idaresindeki konumu Mevlana’nın, meşhur pergel metaforundaki ifadeye benzetilebilir: “Pergelin iğneli ayağı sabittir benim dinimde, ama diğer ayağımla yetmiş iki milleti dolaşırım”. Hukuku (dava dosyalarını, delilleri vb.ni), tıbbı (hasta kayıtlarını, hekimlerin kayıtlarını vb.ni) veya kamu hayatının idari tek bir parçasını (resmi yazışmalar, planlar, projeler vb.ni) belgeden, dosyadan neticede arşivden ayrı düşünmek mümkün olabilir mi? Buna herkesin ortaklaşa vereceği cevap hayır’dır. Belgesiz, bilgisiz, arşivsiz hak, hukuk delil, hedef, strateji ve icraat olamaz.

Kamusal ve özel hayatın pratikleri ve bilgi toplumunun dinamikleri bizlere arşivin bilimsel bir yardımcı faaliyet alanı değil başlı başına önemli bir disiplin merkezi olduğunu gösteriyor. Arşivlerin olmadığı bir dünya anlamaz, bilmez, görmez, duymaz seyircilere sahip bir topluluğa benzetilebilir. Bu çerçevede arşivler işi bitmiş cari işlemde kalmış belge topluluklarının alanı değil, bilgi yönetimine dayalı modern küresel hayatın, zenginlikten mahremiyete, güvenliğe ve kişisel haklara kadar her alanının vazgeçilmez işlevsel bir parçasıdır.

3. Dünyayı Sarmalayan Yeni Gerçeklikler ve Arşiv

Yukarıda da ifade ettiğimiz yanlış bakış açısı sebebiyle, ülkemizde arşivlerin çok yönlü ve hayati fonksiyonları, maalesef yeteri derecede anlaşılammış, arşivler uzun bir süre önemsenmemiş, bu alana ait işler her zaman ertelenebilir, ertelenebilir veya yapılmazsa da olur sınıfından işler olarak görülmüştür.

Klasik arşivcilik uygulamalarında ülkemiz, bu alanla ilgili geçmişten miras olarak aktarılan çok ciddi deneyim ve birikimi olmasına, bugüne kadar önemli bir takım gelişmeler de kaydetmesine rağmen, gelişmiş diğer ülkelerle karşılaştırıldığında özellikle yakın dönem arşiv malzemelerinin değerlendirilmesinde maalesef gösterdiği performansla sınıfta kalmıştır denilebilir.

Türkiye’de arşiv konusunda psikolojik yapı ile zihni yapı arasında her zaman bir çelişki veya uyumsuzluk mevcuttur. Her kademede kamu çalışanı psikolojik olarak arşiv iş ve işlemlerinden sıkıntı duyar. Arşivle ilgili iş veya işlem yapmayı insanların ruhu bir türlü zevkli veya önemli bir iş olarak algılamaz, yapmama hususunda da elinden gelen gayreti gösterir. Fakat zihni yapısı arşiv işlerinin sorumluluk getiren, hakkı, hukuku koruyan etmenlerden oluştuğunu söyler ve insanlar bu iki yapının

¹ Ayr. Bkz. Mehmet Torunlar ve Fahrettin Özdemirci (2014). “Bilgi Çağı”nın Arşivcileri: Disiplinlerarası Gezginler” *Bilgi Dünyası*, 15 (2), ss.396-420.

çatışması sonucunda genellikle hiçbir iş yapmayıp arşivle ilgili her türlü malzeme ve işlemi bir sonraki kuşağın sorumluluğuna bırakmayı yeğler.

Biz klasik arşivlerimizle ilgili iş ve işlemleri henüz layığı ile yerine getirememişken dünya yerinde saymamış, yeni teknolojiler, yeni gerçeklikler her şeyi olduğu gibi arşivleri ve arşivciliği de köklü bir değişime uğratmıştır. Hayatımızın her alanında bir şeyler değişiyor, oluyor, görüyor, duyuyoruz, farkında olduğumuzu, anladığımızı sanmakla beraber ne kadar, niçin değiştiğimizi de pek kestiremiyoruz. Teknolojik gelişmeler, getirdikleri ve götürdükleri konusundaki belirsizlikler, bilgisizlikler hayata dair her alana, bu arada elbette bilgi politikalarına, bilgi kurumlarına ve özelden arşivlere, arşiv iş, işlemleri ile birlikte arşiv malzemelerinin niteliğine nüfuz ederek ilerliyor.

Bu noktada şu tespiti yapmamız lâzımdır: Teknolojik ilerlemeler ve değişimler biz farkında olmasak da arşivciliği, arşiv iş ve işlemlerini hayatın, kamunun her alanına dâhil ediyor. Devletlerden önce teknoloji kartelleri veri, bilgi belge toplayıp bunları arşivleyerek hayatımızın her alanına nüfuz ediyor. Değişim, durmayıp baş döndürücü bir hızla devam ederken bu nüfuz işi artarak sürmektedir. Bugüne kadar arşivlere, iş ve işlemlerine ülke olarak geliştirdiğimiz hatalı ve sağlıklı bakış açısı, konuyu olması gereken seviyeye taşımadığı gibi, bu hatayı devam ettirmekte ısrar ettiğimizde bugünü anlayıp geleceği şekillendirmemizi de imkânsız hale getirmektedir. Teknolojinin icat edeni, üreteni, geliştireni olmayan bizlerin bilemediğimiz, her şeyiyle derinlemesine kavrayamadığımız yeni gerçeklikler hakkında birçoğumuz mutlu ve umutlu iken bazılarımızın ise zanları veya endişeleri vardır.

Hayatımıza giren ve bize çok fark ettirmeden değiştiren, dönüştüren her yenilik aynı zamanda kişisel, kurumsal, toplumsal veya devlete ait akıbetimiz ile de ilgilidir. İnsan olarak hayat formlarımızı kökten değiştiren, yönlendiren, yöneten sistemleri geleceğimizden, bizi eriştireceği sonuçlardan ayrı düşünemeyiz. Sonuçların da bizim açımızdan tesadüfi bir yörüngede hareket ettiğini kabul etmemeliyiz. Gelişmeleri tesadüfi diye kabul ettiğimizde önce değerlerimize, toplumumuza sonunda da kendimize yabancılaşırız. Anlam dünyamızı yitirir, gerçekliğimizden koparız. Yeni anlam dünyalarının, yeni gerçekliklerin doğal akışı içerisinde sonuçta mutlak surette bizlere mutluluk ve huzur getireceği düşüncesini derinliğiyle test etmemiz gerekir. Anlamlandıramadığımız geleceğin bizi nerede, neyle bekler olacağını kestirememek önemli bir endişe kaynağı olarak toplumlara ve bireylere yeter olmalıdır.

İnsanlar geleceğe yönelik her zaman kaygılar besleyebilir. Bu korku duygusundan daha fazla belki geleceği anlamlandırma endişesidir. Çünkü gelecek insanlar için bilinmeyendir. Bu noktada şu soruları sorarak ilerlemeye çalışalım: Dünyada değişmeyen tek şeyin değişim olduğu metaforundan hareketle günümüzün en önemli gerçeği olarak birey olarak herkesi, bu arada bizlerin uğraş alanı olan arşivleri de etkileyen bilim ve teknoloji dünyayı çok ileri bir noktaya mı taşımaktadır, yoksa kazandırdıkları yanında kaybettirdikleri ve değiştirip dönüştürdükleri de var mıdır? Değişim, dönüşüm rotası bizleri mutlu zamanlara mı götürmektedir, yoksa tekin olmayan vadilere mi sefer düzenlenmektedir? Önümüzdeki satırlarda bu soruları cevaplamaktan ziyade endişeleri biraz daha açarak dile getirmek, bundan sonra bu endişeleri giderecek çözüm yolları üretmekle ilgili belge/bilgi yöneticilerince geliştirilecek yeni politikalara yol açmak hedeflenmektedir.

4. Dijital Endişe, Dijitalizm

1970'lerden itibaren gündeme gelmiş, özellikle 1990'lardan itibaren tanınan ama yoğunluklu olarak 2000'lerden sonra hayatımızın her alanına giren, elektronikleşen, dijitalleşen, sanallaşan yenedünya gerçekliliği özellikle orta yaş kuşağını, kâğıt ürünleri, bu materyal üzerinde belgelendirme, buna bağlı okur-yazarlık ile elektronik ortamda üretilmiş veya o ortama taşınmış her şeyin yaşadığı Elektronik/Dijital Evren ve bu evrenin gerçeklikleri arasında "Foucault'un Sarkacı"² misali boşlukta

² Foucault Sarkacı: Adını Fransız fizikçi Léon Foucault'dan alan, ilk defa deneysel olarak Dünya'nın kendi eksenini çevresinde döndüğünü kanıtlayan sarkaç düzeneğidir. 31 Mart 1851 tarihinde Foucault Paris'teki Pantheon'un

sallanır vaziyette asılı bırakmıştır. Bu sanallaşan elektronik/dijital dünya insanların düşüncelerini, alışkanlıklarını, hal ve hareketlerini, toplumsal, siyasal, ekonomik, askeri örgütlenme biçimlerini yeniden formatlayıp yerelden küresele doğru genişletirip genişletirken fiziksel algılayışları ve zihinsel düşünce yapılarını da değiştirmektedir. Hayat bütün formlarıyla artık iletişim, enformasyon, bilgi teknolojileri üzerinden elektronik/dijital evrende, ağ yapılarında yürürken yeni kuşağın kullanıcı (tüketici) alışkanlıkları da değişmiştir. Günümüzün egemen unsuru her şeyi, herkesi ağlarla sarıp sarmalayan ‘Dijitalizm’dir.

Dijitalizmin yükselişi ile birlikte iletişimin ve sosyalleşmenin ekosistemi evrilmiş, kabuk değiştirmiş, değişen kabuk beraberinde açmazlıklar, sıkıntılar da getirmiştir. Bu değişimle birlikte arşiv belgesinin niteliği ve içeriği de değişime uğramıştır. Geçmişte arşiv belgesi genellikle resmi yazışmalar ve VIP personel ile birlikte anılıp tanınımı bulurken günümüzde artık bunun içeriği ve niteliği de çok büyük değişimlere uğramak durumundadır. Bu değişimin yenedünya gerçeklikleri, dijitalizm, ağ yapılar ile sarmal ilişkisi bulunmaktadır.

Her yeni gelişmede olduğu gibi teknoloji kavramının, bu çerçevede dijitalizmin içeriği de, kişiselden toplumsala ve küresele getirdikleri götürdükleri ile birlikte bir takım değerler üzerinden hayat bulur. Teknolojinin mucidi, üreticisi veya yalnızca kullanıcısı olun, teknoloji kavramının içeriği ve dönüştürücü etkileri açısından bir takım ‘değerler’e ihtiyaç hissedersiniz. Aslında bu bir ihtiyaçtan ziyade mecburiyettir. Artık teknolojinin/dijitalizmin hayata iş ve işlemlere hız ve kolaylık katmasından daha derinde yatan (belki mucitlerinin de ilk etapta öngöremediği, sonradan fark ettiği) ‘değerler’i oluşmaya başlamıştır. Çoğunluk farkında olmasa da bu yeni değerler hayata dair olumlu birçok katkılarla beraber, sömürgecilikle, yayılcılıkla, sanayi toplumuyla ortaya çıkan Batı merkezçiliğini, modernizmi vd. ni aşıl原因, yayan durumları, olguları da hızlandırmıştır.

Fizik disiplinde ‘hızlandırıcı’ olarak nitelenen bir işlem vardır. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu’nun web sayfasında verilen bilgiye göre, “Hızlandırıcı: elektron, pozitron, proton, anti-proton gibi yüklü parçacık demetlerinin belirli bir amaç çerçevesinde belirlenen bir enerjiye ulaşmaya kadar hızlandırılmasını sağlayan aygıtlardır. Yüklü parçacıkları yüksek enerjilere çıkarmak için kullanılırlar.” Teknolojinin de sanayi toplumunun asli unsuru olan devletler lehine, dönüştürücü ve üst yönetici etkisini, belirlediği hedeflere erişmesini sağlayana kadar hızlandırmaya yarar görülmektedir.

Bu anlamda elektronik dünyanın, dijitalizmin, ağ yapıların bizde oluşturduğu çağrışımlar, kullanıcı olarak içerikle beraber bize çizdiği yeni hayat tarzları, teknolojinin arka yüzünü veya arka planını oluşturmaktadır ki, bu da bize kattığı güzellikler, kolaylıklar, kazandırdığı söylenen özgürlüklerden daha fazla olarak farklı anlam ve faaliyet alanlarını kapsar.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bugün bizleri getirdiği –şimdilik- son nokta olan elektronik/dijital evren (yoğunlukla belirli bir ülkenin ve kültürün güdümünde de olsa) dünyanın genelinde zihni açıdan son derece gönüllü ve katılımcı bir ruh hali ile altyapısını kurmaktadır. Ancak başta ülkemizde olmak üzere dünyanın çoğunluğunda bu altyapıya uygun bilinçlenmiş elektronik/dijital bireyini, dijitalizm bilincini, yani belirli bir tipolojiyi henüz tam anlamıyla oluşturamadığı gibi, kurumsal düzeyde de yeterli ölçüde bilinç geliştiremediği söylenebilir. Bireysel ve kurumsal tipolojik gelişimin tamamlanamaması hayata dair tüm süreçlerde de yansımaları bulmaktadır.

Ülkemizde kişiler, kurumlar öncelikle en son modele, yazılıma ve donanıma sahip olmaya, sonra bunlarla ne kadar hızlı ağa bağlandığına, kapsama alanlarının genişliğine, aylık kotalara ve ücretlere dikkat ediyorlar. Bunların tümünün arka planında yer alan kişisel, kurumsal veya devlete ait güvenlik

kubbesine 67 m uzunluğunda bir sarkaç astı. Sarkaç topu her salınımda yaklaşık 1 cm devinim/yalpa yaptı. Bu, dünyanın gerçekten döndüğüne dair doğrudan ilk delildir. (<http://www.gokgunce.net/2013/09/dunyann-dondugunun-kant-foucault-sarkac.html>)

meseleleri ile insanlar ve toplumlar üzerinde meydana getirdiği tipolojik değişimler akla dahi getirilmiyor. Dijitalizm, ağ yapılar ile birlikte yapay zekâ, makine öğrenmesi, biyoteknoloji gibi hayatımıza yeni yeni dâhil olan şeylerle ilgili ütopya ile distopya arasında gidip geliyoruz.

Bu çerçevede yapay zekânın, makine öğrenmesinin arşiv iş ve işlemleri ile elektronik belge yönetimi alanında da kullanılması artık kaçınılmaz bir sonuçtur. Her geçen gün bu teknolojilerin ürünleri, süreçleri kamusal hayata dâhil olmaktadır. Bu iş yakın bir gelecekte arşiv alanında geldiğimiz noktadan daha çetrefilli ve köklü değişikliklere sebep olacaktır.

Aslında dijitalizmden, bilgisayarlardan, teknolojik ilerlemelerden, yazılımlardan, donanımlardan, elektronikleşmiş her türlü iletişimden, yapay zekâdan, nesnelere internetinden, blokchainden, artırılmış sanal gerçeklikten, ağlaşmış toplumdan bahsettiğimizde birbirinden çok da farklı işlerden, işlemlerden, nesnelere, eylemlere bahsetmiyoruz. Bunların tümü, çekirdeğinde belirli bir teknolojinin bulunduğu değişik katmanlardır. Ana çekirdeğinde bilgi ve iletişim teknolojisi olan bunun üstünü kaplayan değişik katmanlar ve bu katmanlara işlevlerine göre verilen isimler. Neticede veriyi/bilgiyi ortadan kaldırırsanız teknolojisini de çökecek demektir.

Herhangi bir işin içerisinde veri/yapılandırılmış veri/bilgi varsa arşiv iş ve işlemleri de var demektir. Yenidünya gerçeklikleri içerisinde arşiv iş ve işlemlerini dosyalara, klasörlere tıkıp tozlu, nemli depolara hapsedemezsiniz. Farkında olsak da olmasak da artık arşiv iş ve işlemleri birey olarak herkesin evinde veya cebindedir. Ancak bu yeni gerçeklikler içerisinde verinin/bilginin çoğalması, bütünleşmemiş eksik bilgi verilmesi, bunlara erişimin kolaylaşması, nitelikli bilginin tespit edilmesini, kontrol altında tutulmasını güçleştirmektedir. Örneğin, iki veya daha fazla kamu kurumu arasında yapılan resmi yazışmalar yazının yazıldığı, kuruma girişinin yapıldığı gün sosyal medya veya paylaşım sitelerine düşmektedir.

Başka bir örnekte ise, 7 Ağustos 2017 tarihinde İstanbul'da bir otel odasında Vatan Şaşmaz ve Filiz Aker'in ölümü ile sonuçlanan olayın ilk görüntüleri sosyal medya hesaplarında cinayetin polise yansımından hemen sonra gerçekleşmişti. Olayla ilgili soruşturmasını tamamlayan İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı Memur Suçları Bürosu Savcılığı, görüntüleri paylaşan polis memuru hakkında ceza talep etse de veya cesetlerin görüntülerini para ile satmaya çalıştığı ve daha sonra internette yaydığı iddiasıyla gözaltına alınan oyuncu ile ilgili yasal işlemler yapılsa da neticede soruşturma konusu bir olay, kanuni prosedürlerini bile tamamlamadan adeta canlı yayımlanırçasına sosyal medyada dağılmıştı.

Bu ve buna benzer durumlarda paylaşımı veya dağılımı yapılan bilginin, gizlilik derecesi taşıyorsa dahi, kamuya ait iş ve işlemlere yönelik süreçler tamamlanmadan paylaşılması ciddi güvenlik zafiyetlerine sebep verebilir. Bunun gibi örnekler klâsik arşivlerde olduğundan daha fazla çeşitte ve hızla sorunlarla yüzleşmek zorunda kalındığını göstermektedir.

Geldiğimiz noktada bugün artık kurumsaldan daha önemli olarak bireysel olarak yapılan masum dahi olsa bir paylaşım, bir bilgi silmesi devlet güvenliğini tehlikeye sokacak boyutta olayları tetikleyebilmektedir. Arşiv belgesi artık yalnız resmi belgeler, kayıtlar olmaktan çıkmış, Facebook ve diğer sosyal medya alanları, insanların 'paylaşım', 'birbirine bağlanma' ve 'sohbet' imkânlarını artıran çoklu alanlar, ağ yapılar üzerinde gerçekleştirilen her işleme ait kayıtlar, belgeler, bilgiler kapsama alanına girmiştir. Gün geçtikçe de çeşitlenmeye ve çetrefilleşmeye devam etmektedir.

Bu çerçevede örnek olarak günümüzün bir gerçekliği olan tweetlere bakalım. Bunların arşiv malzemesi olup olmadığı hususunda neler düşünüyoruz? Geçtiğimiz günlerde ülkemizi bir hayli meşgul eden ABD'li Rahip Brunson olayının gelişimi ve sonlanması sırasında ABD Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından karşılıklı atılan tweetleri hatırlayalım. Atılan bu tweetler önemsiz, gelip geçici bir mesaj, anlık bir olay olarak değerlendirilemez. Karşılıklı atılan her tweet şahsi görüşlerden ziyade iki devletin olay hakkındaki izledikleri ve izleyecekleri politikalarla ilgili açık veya kapalı

bilgileri de barındırmaktadır. Devlet olarak bunların arşivlenmemesi veya bunların arşiv malzemesi olarak değerlendirilmemesi düşünülemez. İlgili teknoloji şirketinin bu kayıtları belirli sürelerle depolaması da yeterli görülmeyle muhatap devletlerce ayrıca arşivlemesinin yapılmasının bir zorunluluk olduğu bilinmelidir.

Yine 21. yüzyıla ait bir tehlike olarak niteleyebileceğimiz bütünleşmemiş, eksik veya yarım bilginin ortaya çıkarttıklarıdır.

Ünlü Alman filozofu Nietzsche'nin 'Yarım bilgi (az bilgi), tam bilgiye galebe çalar. Olguları, olduklarından daha basit algılar, böylece anlaşılır ve ikna edici fikirler üretir' aforizması, giderek yaygınlaşan yarım bilgilenmiş bir dünyanın nasıl da içinde yer aldığımızın tehlikeli sinyallerini gösterir gibidir (Akyel, 2012, ss. 322-323)." tespitinden yola çıkıldığında yarım bilginin her türden manipülasyona yol açacağını da bizlere gösterir. Her gün dolaştığımız sanal âlemlerde, ağlar üzerinde okuduğumuz, gördüğümüz, duyduğumuz, paylaştığımız verilerin/bilgilerin ne kadarının doğru veya eksiksiz olduğunu, bütünlüğünün sağlandığını, bütünlükle erişilebilir kılındığını iddia edebiliriz.

Estonya'nın başkenti Tallinn'de onuncusu düzenlenen Stratejik Siber Güvenlik Konferansı CyCon'a keynote (temel düşünce) konuşmacısı olarak katılan dünyaca ünlü güvenlik uzmanı Bruce Schneier, medyaya yansıyan büyük hacklerin hepsinin CIA (Confidentiality, Integrity ve Availability – Gizlilik, Bütünlük ve Erişilebilirlik) üçlüsünden gizlilik ile ilgili olduğunun altını çizerek, aslında bunlar içerisinde bütünlük ve erişilebilirlik özelliklerinin fiziksel hayata etkilerinin daha büyük olduğunu belirtmektedir. Bir hastanedeki kişisel verilerin çalınmasının bilgi güvenliği açısından önemli bir olay olduğunu söyleyen Schneier, daha tehlikeli olanın hastanenin kayıtlarındaki hastaların kan gruplarının değiştirilmesi olduğuna dikkat çeker. Fiziksel dünyada etkileri açısından bütünlük ve erişilebilirlik açıklıklarının daha olumsuz sonuçlara neden olabileceği konusunda uyarıda bulunur (Çelik, 2018).

Bütünlük ve erişilebilirlikteki tehlikeler kadar günümüzde dijitalizmi, ağ yapıları yönetenlerin bir farklı stratejisi de bilgi yüklemeye odaklanmaktadır. Geçmişte bilginin, bilgili olmanın önemli bir anlamı vardı. Bilgi belki daha az, ama malumattan ayrılmış, çoğunlukla süzölmüş rafine edilmişti. Oysa bu yüzyılda inanılmaz miktarda ve yoğunlukta bilgiye maruz bırakılıyoruz ve bunun sağlıklı bir süzgeci, rafine sistemi yok. Kimse bilginin doğruluğuna yanlışlığına eksikliğine önem vermiyor. 20. yüzyılın son çeyreği ile 21. yüzyılın içerisinde gerçekleşen bu yeni hayat tarzı konusunda ne kadar hazırlıklı olduğumuz bir tarafa ne kadar farkında olduğumuz hususunda dahi şüphelerimiz bulunmalıdır.

Verinizi/bilginizi elde etmek, bunları yönetmek isteyenler bizleri de ele geçirmek istiyorlar. Mesele artık, bilgisayarlarınızı, hesaplarınızı, akıllı telefonlarınızı ele geçirmek değildir. Verilerinizi/bilgilerinizi elde edenler içinizden neler geçtiğini, neler geçirebileceğinizi, neler yapabileceğinizi de sizden iyi bilebilir hale geliyorlar, bunu biraz daha geliştirdiklerinde iktidar da otorite de onların eline geçecektir.

"cuius regio, eius regio: 1555 yılında gerçekleşen Ausburg Barışı'nın temel ilkesidir. 'İktidar kimin elindeyse onun dini geçerlidir' anlamında bir özdeyiştir (Berger ve Luckmann 2015, s. 48)." Bugün ise teknolojik iktidar sahiplerinin hükümleri, hayat formları, ekonomik, hukuki, siyasi, sosyal vd. kuralları geçerli değil midir? Tarih bile yine onlar tarafından şekillendirilip, yazılmakta değil midir? Gelişmeler bizi daha iyi günlere mi götürecektir, yoksa tekinsiz vadilerde yolculuk mu görünmektedir? Peki, nedir bu Tekinsiz Vadi?

5. Tekinsiz Vadi

Tekinsiz Vadi (uncanny valley) temelde bir robotun gerçek bir insan kadar olmasa bile, insana benzer niteliklerde görünmesi ve davranması karşısında yaşadığımız ani şaşırma, ürkme, tiksinti, nefret tarzı olumsuz tepkileri açıklamaya çalışan bir varsayımın adı. İlk kez, Japon robotik profesörü Masahiro

Mori'nin 1970 yılında dilimize Tekinsiz Vadi olarak çevrilebilecek Bukimi no Tani Genshō adlı makalesinde ortaya attığı sav üzerine ortaya çıkmıştır (İnce, 2011).

Masahiro Mori'nin tasvir ettiği vadide, insanlar tarafından üretilen robotun insana benzerlik derecesiyle, insanın bu robota verdiği tepki arasındaki ilişki anlatılır. Robotun dış görünüşü ve davranışları gerçek insana yaklaştıkça, gözlemci insanın robota karşı gösterdiği duygusal tepki, olumlu ve empatik şekilde artar. Ancak robot insan olmaya yakınlaştıkça farklı bir noktaya sızdırır ki, bu tepki olumsuzdan olumsuza doğru bir geçiş yapar. Eğer o noktayı aşabilir ve robota insansı özellikler katmaya devam edebilirsek, robot insan ve gerçek insanı birbirinden ayıran o derin uçuruma takılmaz ve böylece insan-robot ilişkisinde karşımıza çıkan, garip hissin üstesinden gelmiş oluruz. Masahiro Mori de bu konuda Sigmund Freud'un 'Tekinsizlik (Unheimlich)' adlı makalesinden esinlenmiştir. "Freud 1919 tarihli Tekinsizlik (Unheimlich) üzerine makalesinde, insanın karanlığını başka bir kavramlaştırmayla, beklenmedik anlarda kendini gösterip bizde tuhaf bir tedirginlik duygusu yaratan karanlık ikizimiz olarak ele alır. Bunu "tekinsizlik" yaşantısıyla tanımlar ve tarif eder. Tekinsiz, vaktiyle tanıdık olanın bize yabancılaşmasıdır. Evin içindeki, evden biri olan yabancısıdır. Kendi evimizde karşımıza çıkıp bizi irkiltir, ürkütür. İnsanın beklenmedik bir anda aynada kendi görüntüsüyle karşılaşması gibidir. Bu tanıdık olan yabancı, sıradan bir yabancısından daha ürkütücüdür. Freud, tekinsizlik yaşantısının ortaya çıkışını açıklayabilmek için hastalarıyla gözlemlerinden ve rüya analizlerinden elde ettiği, ruhsal dünyanın yasalarına ilişkin bilgisini kullanır. Bilinçdışı bir "tekrar otomatizminin" hüküm sürdüğünü hatırlatır. Dürtülerin kendilerine özgü niteliklerinden kaynaklanan bu otomatizm, haz ilkesine rağmen, haz ilkesinin ötesinde kendini gösterecek kadar güçlüdür. Aynı olanın tekrarından doğan tekinsizlik izlenimi çocuk ruhsallığından türemiştir." (Güngörmüş Erdem, 2018)

Görünen o ki, günümüzde bu teknolojinin üreticisi ve yöneticisi olan devletler ile daha farklı bir boyutta küresel şirketlerin çok büyük hedefleri mevcut. Bu hususlarla ilgili olarak endişelenen birçok düşünür, bilim adamı da mevcut.

Yukarıda konuşmasından alıntı yaptığımız Bruce Schneier da, teknolojinin gelişimi ile ilgili olumsuz fikirleri ile biliniyor. Stratejik Siber Güvenlik Konferansı CyCon'da yaptığı konuşmasında, Türkiye'de de sıklıkla gündeme gelen 'yerli-milli' teknoloji konusu hakkında fikirlerini paylaşmıştır. Schneier'in ufuk açısı konuşmasından bazı cümleleri aşağıda konumuzla ilgili olması sebebiyle Minhac Çelik'in yazısından aktararak vermek istiyorum:

"Tüm dijital aygıtlar birer bilgisayar halini aldı. Örneğin cebinizdeki telefon değil, sizin başkalarını aramanızı sağlayan bir bilgisayar, arabalar artık dört tekerleği ve motoru olan bilgisayarlar, ATM'ler içinde para olan bilgisayarlar... Dolayısıyla geleneksel olarak İnternet Güvenliği olarak bilinen kavram artık 'Her Şeyin Güvenliği' olarak değişti ve bu alanda kazanılan tecrübe daha geniş bir uygulama alanı buldu" (Çelik, 2018).

Bruce Schneier'in bugünkü dijital dünyanın güvenliği hakkında sıraladığı 6 hakikati de burada yalnızca başlıklarıyla şöyle sıralayalım:

1. "Geliştirilen yazılımların büyük bir çoğunluğu güvenli değil,
2. İnternet güvenlik endişesi olmadan tasarlandı,
3. Genişletilebilirlik (Extensibility),
4. Karmaşıklık (Complexity),
5. Karşılıklı Bağlılıktan Gelen Güvenlik Zafiyeti (Vulnerability in Interconnectedness),
6. Saldırıları sürekli güçleniyor."

Teknoloji endüstrisinin birbirine çok bağımlı ve küresel bir karaktere sahip olduğunu söyleyen Bruce Schneier, “Ya kimseye güvenmeyeceğiz ya da herkese güvenmekten başka bir seçeneğimiz bulunmuyor.” (Çelik, 2018) ifadesiyle düşüncelerini özetliyor. Verinin/belgenin/bilginin ana kaynağı olarak arşivlerle, arşivleme ile ilgili teknolojik gelişmeler neticesi hayata geçen bağımlılık ise tahminlerimizin ve öngörülerimizin çok ötesinde ve üstünde toplumsal bir bağımlılığa doğru süratle yol almaktadır. Kamusal ve toplumsal düzeyde bizim bu konudaki düşüncelerimiz nelerdir? diye bir sorgulama yaptığımızda geldiğimiz nokta bugünkü düzeyde şu şekildedir: Arşiv veya belge/bilgi yönetimi süreçleri, iş ve işlemleri ile iç içe geçen teknolojik ilerlemelerin etkileri noktasında ulusal düzeyde bizim görüşümüzün ne olduğuyla ilgili bugünkü gerçek, “herkese güvenmekten başka bir seçeneğimiz bulunmuyor” düşüncesidir. Bunu açarak ilerlemek gerekebilir.

6. Arşivler Üzerinden Endişeler

Dünya hızla ilerleyen teknoloji üzerinden yeni hayat formlarına geçerken ülkemizde neler olmaktadır? Kamusal veya özel hayatta yenedünyanın gerçeklikleriyle ne kadar uyumluyuz, kolaylıkları yanında getirdiği/getireceği tehlikelerle ilgili geliştirdiğimiz farkındalıklarımız var mı? Yeni hayat formlarına hazırlığımız var mıdır? Bu hususta geçmişi bugüne ve geleceğe bağlayacak veri-belge-bilgi kaynaklarımız ne kadar sağlam? Bunların sınıflaması, düzenlemesi, erişim veya paylaşım ilkeleri ne kadar belirli? Belgemizi/bilgimizi hem kurumsal hem de ulusal düzeyde özgün ve birbiriyle uyumlanmış şekilde yönetilebilir kılabilir mi?

Şunu kesin bir ifade ile tekrar etmek gerekir ki, arşiv iş ve işlemleri evrak üretimi, yalnızca dosyalama ve depolama metodolojisi olmaktan çok öte bir sistemler ve süreçler bütünüdür. Elektronik/dijital evrenin araçları ve yöntemleri, arşiv disiplinini yalnızca geliştirip genişletmiştir, önemsizleştirmemiştir, aksine, veri/belge/bilgi çok kritik materyaller konumuna yükselmiştir. Verinin/belgenin/bilginin yönetim tekniklerini, süreçlerini içerisinde barındıran arşiv iş ve işlemlerinin bugün uğramadığı, etkileşmediği hiçbir disiplin veya kamusal alan yoktur. Teknolojiyi üretenler, yönetenler ve bu sayede dünyaya rota belirleyip gündem tayin edenlerce bu etkileşim çok önceleri görülmüş ve uygulamaların ayrılmaz parçası olarak yalnızca konumu değiştirilip elektronik ortama, ağ yapılarına geçirilerek klasik yapısallıktan daha da güçlü fazda devreye sokulmuştur. Unutulmaması gereken şey şudur, onlar tarafından klasik arşiv işlemleri de yerinde ve zamanında büyük oranda halledilmişti.

Konuya bu çerçeveden baktığımızda şunu rahatlıkla söylememiz mümkündür: 21. yüzyılda veri/belge/bilgi, geçmişe oranla daha fazla özgürlüklerle, bağımsızlıkla iç içe geçmiştir. Günümüzde siyasal haklar, ekonomik imkânlar, gelir dağılımında adalet, kişisel özgürlükler hususunda yüksek derecede hassasiyetler gelişmiştir. Siyasi ve ekonomik sistemlerin küreselleştirilerek tek tipleştirilmeye çalışılması da hikâyenin bir kısmıdır. Bunların elde edilmesi noktasında ise insanlığın bugüne kadar büyük mücadeleler verdiği ve vermeye devam ettiği de tüm kaynaklarda sıklıkla anlatılır. Sözü edilen sistematik faaliyetler devam etmekle beraber aslında anlatılanlarla gerçekleşenlerin arasında uçurumlar olduğu da malumumuzdur. Tüm bu güzel idealler, söylemler geldiğimiz noktada devletlerarası sömürüyü ortadan kaldırmamıştır. Dünyanın zenginliklerini, nimetlerini, rahatlığını paylaşma konusunda adalet hiçbir zaman eşit çizgide bulunmamıştır, bulunmamaya da devam etmektedir.

Yalnızca teknolojik sıçrama ile beraber olaylar ve olgular nitelik, içerik ve biçim değiştirmiştir. Sahneye devletlerle birlikte küresel şirketler de dâhil olmuş; oyun kurucu ve seçkinler olarak başrolü de ele geçirmeye başlamışlardır. Ancak bugünkü husus hemen bir önceki zamandan daha farklı ve hissettirmeden gerçekleşiyor. Yakın zamanda yönetilmeye sömürülmeye hangi siyasi görüşten olunursa olunsun karşı çıkmalar, mücadeleler görülmüyordu. Bugün ise dijitalleşen dünya üzerinde ağlarla sarmalanmış teknolojik sıçramanın arka planında işleyen yönetme ve yönlendirme stratejisine gönüllü

bir katılım var. “Günümüzde insanlar en değerli varlıklarını yani kişisel verilerini ücretsiz elektronik posta hizmetleri ve komik kedi videoları karşılığında teslim etmekten son derece memnun. Bu durum, ne yaptığının farkında olmadan koca toprakları üç beş renkli boncuk ve ıvır zıvır karşılığında Avrupalı emperyalistlere satan Afrika ve Kuzey Amerika yerlilerinin durumuna benziyor biraz” (Harari, 2018, s. 85).

Tüm bunlara rağmen yapılabilecek şeyler yok mudur? Yuval Noah Harari (2018, ss. 84-85) bu soruya da cevap arıyor ve konuyla ilgili görüşünü şu cümlelerle aktarıyor: “Tüm servet ve iktidarın az sayıda seçkinin eline geçmesini engellemek istiyorsak bunun yolu veri mülkiyetini düzenlemekten geçiyor. (...) 21. yüzyılda veri en kıymetli şey olma anlamında hem toprağı hem de makineleri gölgede bırakacak ve siyaset veri akışını kontrol etme mücadelesi verecek. (...) Veriyi kapma yarışı başladı bile. Yarışın başını Google, Facebook, Baidu ve Tencent gibi veri devleri çekiyor. Şimdilik bu devlerin çoğu ‘ilgi tüccarlığı’ tabir edilen iş modelini benimsemiş görünüyor. Bize bedava bilgi, hizmet ve eğlence sunarak ilgimizi çekiyor sonra da bu ilgiyi reklamcılara satıyorlar. (...) Uzun vadede veri devleri yeterli veri ve yeterli işlem gücünü bir araya getirerek yaşamın en gizli sırlarına erişebilir ve bu bilgiyi sadece bizim adımıza tercihler yapmak ya da bizi yönlendirmek için değil organik canlıları baştan tasarlamak ve inorganik yaşam formları yaratmak için kullanabilir.”

Görünen odur ki; günümüzde üretilen veri/belge/bilgi bireysel veya kurumsal çerçevede içerik ve güvenilirlik unsurlarıyla iç içe geçmiştir. Bundan on veya yirmi yıl sonra kişisel verilerimiz, bilgilerimiz ya da devlete ait verilerimiz bilgilerimiz küresel şirketlerin tekelinde tutulup bizlere bir ücret karşılığı sunulacak hâle gelebilecektir. Geçmiş zamanlarda devlet güvenliğini ilgilendiren hususlar kurumsal belge/bilgi içerikleri ile VIP personel bilgi içerikleri arasında sınırlanmışken, bugün başlı başına her birey veya işletmeye ait belge/bilgi birikiminin içerik ve güvenilirliği üst düzeyde devlet veya toplum güvenliğini, menfaat, şeref ve haysiyetini etkiler hale dönüşebilmektedir. Hattâ güvenlik unsurunun içeriği ve niteliği öyle büyük değişime uğramaktadır ki, insanın zihinsel yapısına sızılması ile yeniden formatlanması gibi bir gerçeklik tüm dehşetiyle ifade edilir olmuştur.

7. Sonuç

Dünyanın birey birey şekillendirilip yönetilir kılınacağı bir gelecek için çok fazla zaman kalmamıştır. Bugünlerde kamu hayatından özel hayata, özgün verilerimizle/bilgilerimizle ilgili yapacağımız faaliyetler, bu faaliyetlere yönelik geliştireceğimiz bilgi politikaları bizzat bundan sonraki hayatımıza, varlığımıza yönelik geleceğimizi şekillendirecektir. Aksi halde geleceğimiz bizim için rastgele bir seçim olacaktır. Ancak bilgi/veri politikalarını küresel düzeyde tasarlayanlar ve yönetenler için bu hiçbir şekilde rastgele olmayacaktır. Teknolojik ürünlerin insanları, toplumları yönetmek ve kontrol etmek için kullanılması artık bir bilimkurgu romanı veya filmi olmaktan çıkmıştır. Algoritmaların hayat verdiği sistemler, ürünler bireyleri, toplumları ve devletleri yönetir hale geliyor. Ve yönetilirken de Aldous Huxley’in Cesur Yeni Dünyası’nda tasvir ettiği şekilde, insanlar bilimsel uygulamalarla yönlendirilerek hiç bir huzursuzluğun, hastalığın, savaşın, olmadığı, sonsuz bir huzur ve bolluğun hüküm sürdüğü kurgulanmış dünyada mutlu yaşıyormuş gibi hissedip, ruhi tatmine erişebilirler. Bu teknoloji ve toplum mühendisliğinin kullanılarak herkesin gönüllü ve katılımcı yönetilebilir olmasını sağlayan gidişe, tekinsiz bir vadede yol almaya doğru yönelen bir yolculuğun ayak sesleridir.

Bu dönemden kazanım elde ederek çıkmanın yolu ise, irade sahibi özneler olarak kendi kaderlerini kendi elleriyle belirleyecek süreçler, teknolojik karşı hamleler geliştirebilmektir. Gerçeklikleri, teknolojiyi yadsıyıp inkâr etmeden geçmiş-özgünlük-akıl-eylem bağı çerçevesinde değerlendirerek, kamusal alanda “Devletlerin Düşüncelerini Oluşturan Belgeler”³ ve onların saklanıp hizmete sunulduğu mekânlar olan

³ Fransız filozof, yazar, sinemacı Guy Ernest Debord’un “Gösteri Toplumu” adlı kitabında geçen bir tespittir.

arşivler konusunda farkındalıklar oluşturmalıyız. Her şeyden önce verileri/bilgileri elde tutmanın, onları yöneterek değerlendirmenin hayatî bir mesele olduğu bilincini geliştirmeliyiz. Bunun kişiselden devlete uzanan da bir etkisi mevcuttur. Anlatmak istediğimizi daha açık hale getirmek için şu örneği verelim:

Kişisel düzlemde, elektronik, dijital dünyada aslında arşivsel bir eylem olan, kullanıcıların belirli bir zamanda verilerinin toplanmasına aktif olarak izin verdiği içeriğe yönelik bilgiler, güvenliğimiz, mahremiyetimiz konusunda büyük öneme sahip değilmiş gibi görünmekle beraber, zamana yayılan süreçler içerisinde kişiselden daha üst boyuta ciddi güvenlik sıkıntıları doğurabilmektedir. Bu durum uzun bir süredir, mahremiyet olgusunun, veri gizliliğinin korunmasının da baskın bir tarafıdır. Örneğin bir siteye girmek için tıkladığınız “Kabul ediyorum” sekmesini düşünün. Döneminde kabul ederek girdiğiniz siteye verdiğiniz bilgilerin önemsiz olduğunu düşünebilirsiniz. Fakat büyük veri ve makine öğrenimi çağında, verdiğimiz bilgilerin değerini, toplandığı esnada bilmeniz de mümkün olamayabiliyor.

Küçük miktarlardaki kişisel verilerimizi paylaşmamızın gizliliğimize, mahremiyetimize ve güvenliğimize olan maliyeti belirli bir dönemde oldukça az olabilir. Fakat zamanla bu maliyetin miktarı muazzam ölçüde artabiliyor. Bir kurumda orta düzey bir yönetici iken verdiğiniz ve döneminde önemsiz olarak algıladığınız bilgiler (örneğin kronik bir rahatsızlığınıza veya ilgi alanlarınıza ait bir bilgi gibi), o kurumda üst düzey bir yönetici olduğunuzda veya stratejik bir birime atandığınızda, hele yapay zekânın, makine öğrenmesinin gelişip her şeye nüfuz ettiği çağda, kritik düzeyde mahremiyet veya güvenlik açıklarına sebep olarak telafisi güç kişisel, kurumsal veya devlete yönelik maliyetler çıkartabilir.

Yeni gerçekliklerin artan maliyetleriyle birlikte kişisel veriler de gün geçtikçe kurumların sorunu haline dönüşüyor, bu sorunlar kurumlara bugüne kadar akla hale gelmeyen sorumluluklar biriktirip oldukça büyük ve geniş tabanlı yükler getiriyor. Tam bu noktada ilk elden akıllara gelen şu soruların hızla cevaplandırılması gerekiyor: Kişisel veriler de kamusal alanı ilgilendirir olduğuna göre verinin/bilginin asli sahibi kimdir? Kişilerin DNA’sı, biyometrik bilgileri güvenlik unsuru olarak tutulmalı mıdır? Tutulacaksa kim tarafından nasıl, ne kadarı tutulacaktır? Bu soruların cevabının vakit kaybetmeden aranması gereklidir. Büyük bir hızla da verinin/bilginin sahipliği, mülkiyeti konusunda net, tartışmaya yol açmayacak hukuki düzenlemeler hayata geçirilmelidir. Kişisel veriler/bilgiler ulusal güvenliği de ilgilendiren bir yapısallığa dönüştüğüne göre, insanların verilerinin/bilgilerinin mülkiyetinin ne kadarının kendilerine ait olup onlarca saklı tutulmasının, ne kadarının kamu kurumlarınca bilinip tutulmasının gerektiğine ait yaklaşımlar tartışmaya açılarak otokratik yönetime yol açmayacak şekilde düzenlemelere yer verilmelidir.

Menkul, gayrimenkul, toprak vb. hususlarda mülkî hakların düzenlemelerinden çok daha farklı olan bu hususta yapısal düzenlemelere, çok zor olmasına rağmen, şiddetle ihtiyaç vardır. Unutulmaması gereken husus, diğer mülkiyet unsurlarının sabitliği, durağanlığı çok kolay sağlanabilirken, verinin/bilginin ağlar üzerinde, elektronik ortamlarda ışık hızında yer alıp, dağılabilmesi, uzaktan erişimle hissettirilmeden hızla ele geçirilebilir, değiştirilebilir olması konuyu birçok açıdan karmaşık bir hale getirmektedir. Arşivcilerin, belge/bilgi yöneticilerinin bu konularda da diğer disiplinlerle irtibat kurarak acilen yeni yol ve yöntemler üretmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede bilgi kaynağı olarak çok önemli fonksiyonlara sahip olan arşiv iş ve işlemleri ile belge/bilgi yönetim süreçlerini fonksiyonel olarak kamuda hayata geçirecek faaliyetleri hızlandırmalı, bu iş ve işlemlerin ötelenip ertelenecek işler sınıfından olmadığını her kademedeki kamu çalışanlarına, daha sonra da toplumsal bilinç oluşturma gayesiyle bireylere öğretmeli, farkındalıkları geliştirmeliyiz. Elbette kamusal veya bireysel verilerin/bilgilerin, küresel şirketler veya devletler çapında başkalarının eline geçmesinde bir beis görmüyor, bunu önemsemiyorsanız hiçbir şey yapmanıza gerek de yoktur. Ama kendi hayatınızı, geleceğinizi, bağımsızlığınızı, kimliğinizi korumak, inisiyatifleri elinizde tutmak

istiyorsanız bugünkü veri/bilgi politikalarının sahibi ve uygulayıcısı olanlardan daha fazla çalışıp onlardan birkaç adım önde olmaya ihtiyacınız vardır. Bunun ilk adımı, kamusal veya bireysel verilerinize/bilgilerinize sahip çıkmanız, onları diğerlerinden önce tanımanız, elde tutmanız, gerekenleri düzenleyip arşivlemeniz, tekraren kullanılabilir kılmanızdır. Yani bunları sistemlere dayalı süreçlerle yönetmenizdir. Arşiv iş ve işlemlerini ve arşiv çalışanlarını önemseyip, işleri erteleyip ötelememenizdir.

Verimizi/bilgimizi/belgemizi nitelikli kurallar ve sistemlerle üretip yönetemediğimizde, kolay ve hızlı erişilebilir kılamadığımızda, güvenliğini ve güvenilirliğini sağlayamadığımızda, bize bir zamanlar çok tanıdık olanın, yani bize ait verinin/bilginin kendimize yabancılaştığını, farklı yapısalıklara bürünerek kendi alanımızda karşımıza çıkıp bizi irkiltip, ürküttüğünü görebiliriz. Olaylar aslında ürkütmekten de öteye doğru taşınabilecektir. Bu da tekin bir his, bu hususta tutturduğumuz rota da tekin bir rota olmayacaktır.

Bu konuda en önemli ilk faaliyet, kişisel ve kurumsal farkındalık oluşturmaktır. Farkındalık oluşturmadan yapacağımız her iş, her faaliyet geçirgen bir yapıda sızıntılara, hatalara, güvenlik açıklarına meyledecektir. Her anlamda geliştirilecek bilinçli farkındalık ise geçmişi de içerisine alarak yaşanan anın ortaya çıkmasını sağlayan teknolojik varlıkları, onun ürünlerini, süreçlerini ve getirdiği hayat formlarını başkalarının yönlendirmelerine kapılmadan yönetmek demektir. Farkındalık, aynı zamanda yeni gerçeklikler karşısında tamamen canlı ve uyanık olmak için fırsatlar sunar ve içerisinde hatırlamayı da barındırır.

Fakat bu yalnızca geçmişin hatıralarıyla yaşamak da değildir. Bilinçli bir farkındalık, geçmiş deneyimlerimizi, bilgi birikimimizi, dikkatimizi tüm benliğimizle şu anki yaşadıklarımıza yönlendirir ki, bu da içerisinden geçtiğimiz şimdiki zamanın tam anlamıyla, güvenlik içerisinde, mahremiyetin ve dokunulmazlığın korunarak yaşanmasını da sağlayan önemli bir unsurdur. Bunu yapmanın yolu teknoloji düşmanlığı olamaz. Teknoloji yalnız kötülük getiren, kontrol mekanizması olarak kullanılan, mahremiyeti yok eden bir şey değildir; hayatı kolaylaştıran, özgürleştiren birçok yönü mevcuttur. Teknoloji ile özgün bilgi politikalarınızı birleştirerek kendi verinizi/bilginizi sistemli bir süreçte yönetilebilir kılar, bu faaliyetlerde teknolojiyi siz geliştirerek kullanırsanız ortaya faydalı ve olumlu bir mekanizma çıkacaktır. Ama özgün teknoloji ve sistemleri geliştirmeyip, bilgi politikalarınızı özgün bir yapısalıklarla çerçevlendiremezseniz, teknolojiyi icat eden, üreten, geliştiren, dağıtan ve dayatanların kontrolüne geçme tehlikesiyle karşı karşıya kalırsınız. Teknolojinin sizin hedeflerinize erişiminize hizmet etmesi yerine siz ona hizmet eder hale gelebilir, teknolojinin gündemine ve onun sahiplerinin yönlendirmesine farkında olmadan esir düşersiniz.

Hepimiz çalıştığımız kurumlardaki kullandığımız teknolojilere, donanımlara, bunların kullanımındaki farkındalıklara, oluşturduğumuz belge/bilgi yönetim sistemlerinin özgünlüğüne, kullanılmasındaki heveskârlığa, gözlerini, ellerini klavyelere, akıllı telefonlara yapıştırmış olarak yaşayanlara, dolaşanlara bakalım ve cevap verelim: Kontrol edilip yönetiliyor muyuz, kontrollü bir yönetim mi sergiliyoruz? Buna vereceğimiz cevaplar tekin bir vadiye mi tekinsiz bir vadiye mi yolculuk yaptığımızın da cevabını içerisinde barındırmaktadır.

Kaynaklar

Akyel, Akif Emirhan, (2012). Yarım Bilgilenen Dünya ve Üçüncü Globalleşme. Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz, Editör: Edibe Sözen. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Berger, Peter L. ve Luckmann, Thomas (2015). Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi Modern İnsanın Yönetimi, Ankara: Heretik Yayınları.

Çelik, Minhac (2018). Schneier usta ‘yerli-milli yazılım’ hakkında ne düşünüyor? Erişim Adresi: <https://siberbulten.com/strateji-guvenlik/schneier-usta-yerli-milli-yazilim-hakkinda-ne-dusunuyor/>, Erişim tarihi: 26.10.2018.

Güllüoğlu, Melis Çekiç (2016). Erişim Adresi: <http://www.milliyet.com.tr/psikolog-gulluoglu-ruh-hasta-olmazsa-istanbul-yerelhaber-1148127/>, Erişim tarihi: 04.12.2018.

Güngörmüş Erdem ??, Nilüfer. İnsanın Karanlığı ve Freud. Erişim Adresi: <http://www.ercankesal.com/makaleler-sunumlar/insanin-karanligi-ve-freud/>, Erişim tarihi: 06.10.2018.

Harari, Yuval Noah (2018). 21. Yüzyıl İçin 21 Ders. İstanbul: Kolektif Kitap.

İnce, Gökhan (2011). Tekinsiz Vadi. Erişim Adresi: <http://www.acikbilim.com/2011/12/dosyalar/tekinsiz-vadi.html>, Erişim Tarihi: 04.12.2018.

McLuhan, Marshall (2014). Gutenberg Galaksisi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Postman, Neil (2013). Teknopoli. Ankara: Sentez Yayınları.

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Hızlandırıcı Nedir? (????) Erişim Adresi: <http://www.taek.gov.tr/tr/sik-sorulan-sorular/145-hizlandirici-fizigi-sss/908-hizlandirici-nedir.html>, Erişim tarihi: 25.10.2018.

Yelken, Ramazan (2007). ‘Tarihin Söyleminden Toplumsal Gerçekliğe Geçişler: Tarih Sosyolojisine Bir Giriş. Tarih Sosyolojisi. Ankara: Vadi Yayınları. redatTurId=932001